

ศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์มหายานศรัทโธตปาทศาสตร์ An Analytical Study of Dhamma Depicted in the Mahayanasaddhotapadasastra

แม่ชีธรรมอริฐาน พรบันดาลชัย

สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬารามราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์นี้มีวัตถุประสงค์ดังนี้ 1) เพื่อศึกษาคัมภีร์มหายานศรัทโธตปาทศาสตร์ 2) เพื่อศึกษาหลักธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์มหายานศรัทโธตปาทศาสตร์ 3) เพื่อวิเคราะห์คุณค่าหลักธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์มหายานศรัทโธตปาทศาสตร์ ผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลจากคัมภีร์มหายานศรัทโธตปาทศาสตร์ โดยใช้ฉบับแปลภาษาไทยของอาจารย์กัมพล สิริมุนินท์ และฉบับแปลภาษาอังกฤษของศาสตราจารย์โยชิโตะเอส. สะเกดะ ผู้ปริวรรตและอธิบาย ซึ่งเป็นสำนวนต้นฉบับภาษาจีนสำนวนแปลของท่านปรมาจารย์ รวมทั้งเอกสารอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา มหายาน

ผลการวิจัยพบว่า

คัมภีร์มหายานศรัทโธตปาทศาสตร์เป็นคัมภีร์ในยุคต้นๆ ที่ได้รับงานขึ้น โดยเชื่อว่าเป็นผลงานของท่านอัสวโณช เพื่อสร้างความเข้าใจต่อศรัทธำขึ้นพื้นฐานต่อพระพุทธศาสนา มหายาน แต่ไม่ปรากฏหลักฐานที่ชัดเจนว่าแต่งขึ้นเมื่อใด ต่อมาพบงานแปลที่ได้รับการถ่ายทอดจากภาษาสันสกฤตสู่ภาษาจีน และตกทอดมาถึงปัจจุบันมีเพียง 2 สำนวนเท่านั้น คือ (1) ฉบับแปลของท่านปรมาจารย์ ประมาณ ค.ศ. 550 หรือ พ.ศ. 1093 (2) ฉบับแปลของท่านศึกษานันทะ ประมาณ ค.ศ. 700 หรือ พ.ศ. 1243

หลักธรรมที่พบในคัมภีร์มหายานศรัทโธตปาทศาสตร์เป็นหลักธรรมที่เกี่ยวกับเรื่องจิตหนึ่งมโนวิญาณในฐานะเป็นความรู้สึกนึกคิด กิเลสในฐานะเป็นความเศร้าหมองของจิต ศูนย์ตา, ตถตาในฐานะเป็นธรรมพื้นฐานของสรรพสิ่ง หลักธรรมเกี่ยวกับสัมโพธิญาณ การปฏิบัติบำเพ็ญ และแนวทางการส่งเสริมการปฏิบัติเพื่อเข้าถึงโพธิจิต

คุณค่าหลักธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์มหายานศรัทโธตปาทศาสตร์ แบ่งออกเป็น 4 ด้าน คือ

1. มีคุณค่าต่อการขจัดอวิชชา ด้วยการเข้าใจกระบวนการทำงานของจิตและกิเลส จนพบทางออก
2. มีคุณค่าต่อการเข้าถึงศูนย์ตา ด้วยการคลายความยึดติดผูกพันต่อสรรพสิ่ง ว่าเป็นเพียงสิ่งอาศัยกันเกิดดับเท่านั้น
3. มีคุณค่าต่อการปฏิบัติตามโพธิสัตตมรรคศรัทธา ด้วยการมีจิตเมตตา กรุณาต่อสรรพสัตว์ และการช่วยเหลือกันและกัน ในสังคมด้วยความเชื่อมั่นในวิถีแห่งโพธิสัตต
4. มีคุณค่าต่อการเรียนรู้ศัพทศาสตร์ของมหายาน ด้วยการศึกษาและเข้าใจในบริบทแห่งศัพท์ที่ใช้เพื่อเข้าถึงเจตนาที่แท้ในพระพุทธศาสนา ตลอดจนการนำไปปรับใช้ในชีวิตประจำวัน

ABSTRACT

The objectives of this thesis were as

follows: 1) to study the Mahayanasaddhotapadasastra, 2) to study the dhamma depicted in the Mahayanasaddhotapadasastra, and 3) to analyze the value of dhamma depicted in the Mahayanasaddhotapadasastra. The primary data were collected from the Mahayanasaddhotapadasastra in Thai version translated by Kamphol Sirimunind and the English version translated by Yoshito S. Hakeda from the Chinese version which Most Venerable Paramartha translated from the original Sanskrit scripture. Additional data were also collected from other sources and related documents.

The results of this research were found as follows:-

The Mahayanasaddhotapadasastra was the early Mahayana Buddhist scripture believed to be a masterpiece of Most Venerable Ashvagotra in order to implant in the heart of people a good understanding of basic faith in Mahayana. However, its authentic date is not confirmed. Two Chinese versions translated from the original text of Sanskrit were found and handed down to the present time. The one was translated by Most Venerable Paramartha in A.D. 550 or B.E. 1093, and the other one by Most Venerable Sikshananda in A.D. 700 or B.E. 1243.

The principle of dhamma in the Mahayanasaddhotapadasastrawas concerned on the concept of Citta or Manovijñāna in

terms of mentality, Kilesa or defilements, Sunyatā and Tathatā, the fundamentals of all things, the principle of Sambodhiñāna, and the practices leading to Bodhicitta.

The value of dhamma as depicted in the Mahayanasaddhotapadasastracould be divided into four aspects, namely;

1. On the extinguishment of Aññāna or Avijjā (Ignorance) via the realization of mind or Citta and defilements or Kilesa so that the way out may be found,
2. On the attainment of Sunyatā via the realization of the principle of Dependent Origination that leads to the detachment to all things,
3. On the path of Bodhisatva with stable belief, by which the principle of Loving-Kindness is brought into practice so that the mutual help will occur in the society, and
4. On the knowledge of Mahayana technical terms in both literal and lexical aspects for understanding the real senses of the terms and the daily use.

1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

พระพุทธศาสนาได้แบ่งเป็น 2 นิกายใหญ่ อย่างเด็ดขาด เมื่อรัชสมัยพระเจ้ากนิชกะมหาราช แห่งอินเดียภาคเหนือ และที่ปรากฏออกมา อย่างเด่นชัดโดยท่านอัสวโฆษ, ท่านนาคารชุน, ท่านอสังค, ท่านวสุพินธุ เป็นต้น ทั้ง 2 นิกายที่กล่าวมานี้ คือ นิกายมหายานหรือสัตว์โพธิยาน และ

นิคายหินยานหรือเถรวาทโดยมีท่านอัสวโฆสเป็นผู้ประกาศเผยแผ่นิกายมหายานโดยตรง ท่านผู้นี้เป็นผู้แตกฉานในพระไตรปิฎกและพาหิรลัทธิ ได้รับงานคัมภีร์เกี่ยวกับมหายานคัมภีร์หนึ่งชื่อว่า “มหายานศรฺทโธตปาทศาสตร์” คัมภีร์นี้จึงเป็นหลักฐานในการยืนยันได้ว่า มหายานเจริญรุ่งเรืองขึ้นในยุคนี้ (เสถียร โพธิ์นันทะ, 2543, หน้า 183) หากมองในแง่ของความเจริญรุ่งเรือง เหตุของการแบ่งแยกนิกายได้แสดงถึงความเจริญรุ่งเรืองทางพระพุทธศาสนา ที่สามารถกระจายไปในวงกว้างออกไป ต่างประเทศต่างพื้นที่ ต่างบริบท ต่างสังคมย่อมเป็นเรื่องธรรมดาที่จะต้องมีการปรับเปลี่ยนและประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับสถานที่และเวลา การที่ลัทธิมหายานมีความเจริญรุ่งเรือง เสฐียรพันธุ์รังษิ ได้กล่าวว่า เท่ากับเป็นจุดเริ่มต้นครั้งยิ่งใหญ่ ที่พระพุทธศาสนาฝ่ายมหายานตั้งขึ้นเป็นรูป มีแบบแผน มีคัมภีร์ มีครูบาอาจารย์และศาสนูปถัมภกเป็นหลักฐาน (เสฐียรพันธุ์รังษิ, 2543, หน้า 23)

ในคัมภีร์พระไตรปิฎกมหายานได้มีคัมภีร์ฝ่ายนิกายใต้หรือเถรวาทเป็นอันมาก รวมทั้งอรรถกถาและคัมภีร์สำคัญทางอภิธรรม แต่คัมภีร์เหล่านี้รวมทั้งคัมภีร์สันสกฤตของมหายาน ได้แปลเป็นภาษาจีนแล้วทั้งหมด คัมภีร์บางเล่มหาต้นฉบับสันสกฤตไม่ได้ แต่มีปรากฏในภาษาจีน เช่น “คัมภีร์มหายานศรฺทโธตปาทศาสตร์” เป็นต้น โดยส่วนมากคัมภีร์บาลีพระไตรปิฎกจีนนั้นตรงกันได้เลยเอามาคัดนิตยสูตรในมัชฌิมนิกายมัชฌิมปัณณาสก์ ไปอ่านดูเทียบกับฉบับที่แปลเป็นจีนแล้วปรากฏว่าตรงกันและสูตรใหญ่ๆ ในทีฆนิกาย มีสามัญญผลสูตรเป็นต้น มีใจความเป็นอันเดียวกันทั้งหมด แม้สูตรอื่นก็เช่นเดียวกันจึงเป็นเครื่องยืนยันได้ว่าต้นฉบับดั้งเดิมต้องเป็นภาษาบาลี แล้วถ่ายทอดเป็นภาษาสันสกฤตและแปลเป็นภาษาจีน 3 ทอดด้วยกัน การแปลได้เริ่มขึ้น

พร้อมกับการแปลพระสูตรมหายาน ในตอนแรกแห่งการขยายตัวของพระพุทธศาสนาในเมืองจีน (เสถียร โพธิ์นันทะ, อ้างแล้ว, หน้า 185)

คัมภีร์มหายานศรฺทโธตปาทศาสตร์ (ต้าเซิ่งซีซิ่นลุ่น) กล่าวกันว่าคัมภีร์นี้ท่านอัสวโฆสรจนาเป็นภาษาสันสกฤต แล้วท่านปรมาจารย์นักแปลคัมภีร์พุทธศาสนาอินเดียได้แปลเป็นภาษาจีนใน ค.ศ. 550 หรือ พ.ศ. 1093 เป็นคัมภีร์ขั้นต้นที่แสดงถึงอัตลักษณ์และวัตถุประสงค์ของมหายานตั้งแต่นั้นโดยรวบรวมหลักธรรมที่สำคัญว่าด้วยจิตหนึ่งรูปลักษณะสอง ความยิ่งใหญ่สาม ศรฺททาสีและปฏิบัติห้า รวมถึงหลักศูนยตา คัมภีร์นี้เป็นตำราพื้นฐานของพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน ที่ใช้เกือบทุกนิกายในด้านการเพิ่มพูนความเข้าใจเรื่องศรฺททาสีขั้นพื้นฐานและการปฏิบัติของพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน โดยต้นฉบับเป็นภาษาสันสกฤต แต่ปัจจุบันไม่ปรากฏภาษาสันสกฤต และได้ถูกถ่ายทอดเป็นภาษาจีน จึงมีงานแปลคัมภีร์นี้เป็นภาษาอังกฤษอยู่สามฉบับ คือฉบับที่หนึ่ง ดร. ดี.ที.สุซูกิ แปลไว้ในปี ค.ศ. 1900 ฉบับที่สอง เป็นงานแปลของบาทหลวงติโมธี ริชาร์ด แปลขึ้นในปี ค.ศ. 1907 ภิกษุไห่เต้า และตั่วไ่ท กอดดาร์ด ร่วมกันแปลในปี ค.ศ. 1977 เป็นฉบับที่สาม (กัมพล สิริมินทร์, 2535, หน้า 13)

คัมภีร์มหายานศรฺทโธตปาทศาสตร์ เป็นคัมภีร์หลักในการยืนยันได้ว่า มหายานเจริญรุ่งเรืองขึ้นในยุคนี้ การศึกษาพระพุทธศาสนา มีความสมควรอย่างยิ่ง ต่อการศึกษาหลักธรรมคำสอนทั้งสองนิกายโดยเฉพาะนิกายฝ่ายเหนือคือมหายาน ทั้งนี้มิใช่เพื่อนำมาเปรียบเทียบและหักล้างกัน แต่เพื่อศึกษาถึงหลักธรรมคำสอนและวัตถุประสงค์ในการเผยแผ่ เพราะบางครั้งอาจมีสิ่งที่เราไม่รู้ไม่เคยได้ยิน จึงทำให้เราปิดกั้นความรู้บางอย่าง อย่างน้อยจะทำให้ทราบและเข้าใจใน

พระพุทธศาสนานิกายมหายานอย่างถูกต้อง ถึงแม้คัมภีร์ฉบับภาษาสันสกฤตจะสูญหายไป แต่เนื้อหาและคุณค่าทางหลักธรรมยังคงอยู่ นอกจากนี้แนวคิดฝ่ายมหายานได้ให้ความสำคัญอย่างมากเกี่ยวกับกุศลโอบายหรืออุบายในการแสดงธรรมที่ได้แสดงออกมาภายนอกก็ด้วยอาศัยอุบายอุบายจึงเป็นตัวปฏิบัติการที่ทำให้คุณสมบัติภายในแสดงตัวออกมาอย่างเป็นรูปธรรมเพื่อดำเนินงานประกาศพระศาสนาช่วยเหลือสัตว์โลกอาจารย์เสถียรโพธิ์นันทะกล่าวว่า “มหายานถือว่าการปฏิบัติธรรม คือ การช่วยเหลือสรรพสัตว์จะต้องประกอบด้วยปัญญาและกรุณาคู่กันไปเสมอ” (เสถียร โพธิ์นันทะ, 2541, หน้า 7) การศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมในคัมภีร์มหายานศรัทธาปาตศาสตร์ จึงเป็นประเด็นที่น่าสนใจอย่างยิ่ง เพราะเหตุผลที่ได้ยินมาว่าศรัทธาของมหายานเป็นศรัทธาที่มั่งคั่ง จึงมีการแบ่งแยกความคิดของบุคคลบางกลุ่มในระหว่างนิกายเถรวาทกับนิกายมหายาน ผู้วิจัยมีความเป็นห่วงในเรื่องของสัทธรรมปฏิรูป จึงสนใจศึกษาหลักธรรมในคัมภีร์นี้ เพราะจะทำให้ทราบถึงหลักธรรมคำสอนดั้งเดิมและอุบายวิธีต่างๆ ในฝ่ายมหายานว่าเป็นอย่างไร และมีคุณค่าจากการศึกษาหลักธรรมในคัมภีร์นี้อย่างไร

ดังนั้น ด้วยเหตุผลดังกล่าว ผู้วิจัยศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์มหายานศรัทธาปาตศาสตร์ เพราะต้องการทราบถึงความ เป็นพระพุทธศาสนาที่แท้จริง เพื่อจะยกหลักธรรม คำสอนที่ท่านอัสวโฆสได้เรียบเรียงไว้ในแบบของมหายานขั้นต้นขึ้นมาเผยแผ่ให้ปรากฏในยุคปัจจุบัน จะได้เป็นกรอบในการศึกษาและการปฏิบัติของพุทธศาสนิกชน ผู้สนใจต่อเนื้อหาสาระธรรมของพระพุทธศาสนา และทำให้ทราบถึงคุณค่าในหลักธรรมดั้งเดิมของคัมภีร์นี้ ตลอดจนเป็นแนวทางใน

การศึกษาพระพุทธศาสนาด้วยความเข้าใจที่ถูกต้องตรงกับหลักฐานที่มีอยู่เพื่อเป็นแนวทางแห่งการปฏิบัติ และการดำรงชีวิตด้วยการเกื้อกูลประโยชน์สุขต่อสรรพสัตว์สืบไป

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

2.1 เพื่อศึกษาคัมภีร์มหายานศรัทธาปาตศาสตร์

2.2 เพื่อศึกษาหลักธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์มหายานศรัทธาปาตศาสตร์

2.3 เพื่อวิเคราะห์คุณค่าหลักธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์มหายานศรัทธาปาตศาสตร์

3. ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษานี้วิเคราะห์หลักธรรมในคัมภีร์มหายานศรัทธาปาตศาสตร์ ผู้วิจัยกำหนดขอบเขตของการศึกษาดังนี้

3.1 ขอบเขตด้านเอกสาร คือ การศึกษาค้นคว้าด้วยการดำเนินตามเนื้อหาฉบับแปลไทยของอาจารย์กัมพล สิริมุนินท์ และสำนวนฉบับแปลอังกฤษของศาสตราจารย์โยชิโตะ เอส. ฮาเกตะ

3.2 ขอบเขตด้านเนื้อหา คือ การวิเคราะห์คุณค่าที่ได้จากหลักธรรมคำสอนในคัมภีร์มหายานศรัทธาปาตศาสตร์ ในด้านคุณค่าที่มีต่อการจัดอัญญาณ คุณค่าที่มีต่อการเข้าถึงศูนย์ตาคุณค่าที่ต่อการปฏิบัติตามโพธิสัตตมรรคศรัทธา และคุณค่าที่มีต่อการเรียนรู้ศัพทศาสตร์ของมหายานในคัมภีร์

4. วิธีดำเนินการวิจัย

4.1 การวิเคราะห์และการวิจัยเอกสาร

ผู้วิจัยได้กำหนดรูปแบบการวิจัยเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพด้วยการพรรณนา และการอภิปรายผลการวิจัย โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary

Research) แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (Indepth Interview Research) มีขั้นตอนดังนี้

4.1.1 เก็บรวบรวมข้อมูลชั้นปฐมภูมิ (Primary Sources) จากแหล่งข้อมูลหลัก คือ คัมภีร์มหายานศรัทโธตปาตศาสตร์ในห้องสมุดมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย พร้อมทั้งศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลในชั้นทุติยภูมิ (Secondary Sources) ที่เกี่ยวข้อง เช่น ตำรา หนังสือ งานวิจัย วารสาร บทความ งานเขียนออนไลน์ เป็นต้น จากห้องสมุดต่างๆ เช่น ห้องสมุดมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ห้องสมุดมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ห้องสมุดมหาวิทยาลัยศิลปากร ห้องสมุดมหาวิทยาลัยมหิดล และวัดมหายาน อาทิเช่น วัดโพธิ์แมนคุณาราม เป็นต้น

4.1.2 นำข้อมูลที่ได้จากการศึกษามาจัดประเภท วิเคราะห์ และตีความเพื่อสร้างกรอบแนวคิดโครงสร้างงานวิจัย ขอคำปรึกษาและคำแนะนำจากคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ และจากอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

4.2 การสัมภาษณ์เชิงลึก

ขั้นตอนนี้เป็นการศึกษาวิเคราะห์ด้วยการสัมภาษณ์แบบเชิงลึก โดยสัมภาษณ์ผู้ที่เชี่ยวชาญในหัวข้องานวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้ใช้กลุ่มตัวอย่างในการสัมภาษณ์บุคคลดังกล่าว รวมจำนวน 5 รูป/คน แบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ (1) กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้แก่ ผู้มีความรู้ด้านคัมภีร์มหายาน และผู้ที่มีความรู้ทางด้านมหายานโดยตรง และ (2) กลุ่มนักวิชาการด้านพระพุทธศาสนา

4.3 การวิเคราะห์ข้อมูลและนำเสนอข้อมูล

ขั้นตอนนี้ผู้วิจัยนำข้อมูลจากการศึกษาเอกสาร และการสัมภาษณ์เชิงลึกมาวิเคราะห์ชี้ให้เห็นถึงจุดเริ่มต้น จุดที่ดำเนินไปและจุดสุดท้ายที่เป็นบทสรุปในการวิเคราะห์ เพื่อให้ทราบถึงคุณค่าของหลัก

ธรรมที่จะนำไปใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวันได้จริง และสามารถสังเคราะห์เกื้อกูลประโยชน์ต่อบุคคลในสังคมได้

5. ผลการวิจัย

จากการศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์มหายานศรัทโธตปาตศาสตร์ หลักธรรมสำคัญที่พบในคัมภีร์มีดังต่อไปนี้

หลักธรรมที่เกี่ยวกับจิต ในคัมภีร์มหายานศรัทโธตปาตศาสตร์กล่าวว่า สัมพันธภาพระหว่างจิตหนึ่งกับ 2 รูปลักษณะในคัมภีร์นี้ หมายถึงการมองเห็นสภาพของจิตที่มีลักษณะเป็นสองด้าน ด้านหนึ่งมีสภาพดั้งเดิมมีสภาพเป็นธรรมชาติที่บริสุทธิ์ ไร้ขอบเขต และอีกด้านมีสภาพแปดเปื้อนเศร้าหมอง หมุนเวียนเปลี่ยนแปลงไปตามอารมณ์เป็นจิตที่มีอวิชชาห่อหุ้มจึงเป็นเหตุให้เวียนว่ายอยู่ในสังสาร แต่ลักษณะทั้งสองด้านนี้ จำเป็นต้องอาศัยซึ่งกันและกัน ขาดสิ่งใดสิ่งหนึ่งไม่ได้ เปรียบเสมือนไฟกับความร้อนที่อยู่ด้วยกันแต่ก็ไม่สามารถเป็นอันเดียวกันได้

หลักธรรมเรื่องกิเลสในคัมภีร์นี้ได้สื่อให้เห็นถึงกิเลสนิรณัน คือ ภาวะความเศร้าหมองในจิตใจได้เกิดขึ้นจากการกำหนดด้วยอวิชชา 6 ประการ คือ (1) กิเลสนิรณันที่รวมตัวกันกับความยึดติดในตัวตน (2) กิเลสนิรณันที่ประกอบกับอาทานะวิชญาณ (3) กิเลสนิรณันที่ประกอบกับวิชญาณที่ทำหน้าที่ในการแบ่งแยกความมืดและความสว่าง (4) กิเลสนิรณันขั้นประณีต ที่ไม่ประกอบกับอายตนะภายนอก (5) กิเลสนิรณันขั้นประณีต ที่มีอยู่ก่อนการสัมผัสรับรู้ของวิชญาณต่างๆ (6) กิเลสนิรณันที่ไม่ประกอบกับกรรม กิเลสนิรณันในสามข้อแรก คือ ความเศร้าหมองที่มาพร้อมกับอายตนะ จัดเป็นอย่างหยาบยังพอเห็นได้ง่าย บรรดาพระโพธิสัตว์เริ่มมีศรัทธาตั้ง

ความปรารถนาแล้วสมาทานศีลและกำลังปฏิบัติตามอุบายวิธียังพอเห็นแล้วสามารถละได้ แต่ในสามขั้นสุดท้ายจัดเป็นความเศร้าหมองที่ประณีตกว่าสามข้อแรก เป็นความเศร้าหมองที่ไม่ประกอบกับอายตนะเกิดขึ้นจากอนุสัยที่นอนเนื่องอยู่ชั้นในของปุถุชนธรรมดา เพราะความเศร้าหมองตัวนี้ได้อิงแอบและแฝงตัวอยู่อย่างแนบเนียน ถึงแม้จะไม่มีการสัมผัสรับรู้กับอายตนะภายนอกแล้วก็ตาม กิเลสนิรณันในสามขั้นสุดท้ายนี้ก็สามารถสร้างความขุ่นมัวให้เกิดขึ้นได้เนื่องด้วยกิเลสที่เป็นรากเหง้าของทุกสิ่ง คือ ความหลงหรือ โมหะที่เป็นรากเหง้าแห่งการหลงคิด หลงทำ หลงยึดมั่น สร้างตัวสร้างตนขึ้นมาบนรากฐานแห่งความไม่รู้ โดยในสามขั้นสุดท้ายจะต้องเป็นผู้ที่เป็นอิสระจากการรับรู้สัมผัสของอายตนะภายนอกแล้ว และพระโพธิสัตว์ที่บรรลุโพธิสัตว์ภูมิ ผู้หยั่งรู้ในตถตาธรรมจึงสามารถละกิเลสนิรณันในขั้นดังกล่าวได้

หลักธรรมเรื่องอัญญาณในคัมภีร์นี้ได้สื่อถึงสภาพอัญญาณ คือ ภาวะความเศร้าหมองของจิตใจได้สร้างรูปลักษณะขึ้นมาและผูกพันกับอัญญาณจนแยกกันไม่ได้ 3 ประการ คือ (1) พหุติกรรมของอวิชชาขึ้นอยู่กับสภาพจิตใจที่ฟุ้งซ่าน (2) จิตใจที่ยังมีความฟุ้งซ่านคอยทำลายจิตใจที่เป็นตัวผู้รู้เห็น จึงเกิดเป็นตัวกู - ของกูขึ้นมา และ (3) อัญญาณจิตใจที่เกิดขึ้นเพราะการสร้างตัวตนขึ้น จึงทำให้ยึดติดและคิดว่ามีอายตนะภายนอกอยู่จริง หากถอดถอนความมีตัวตนได้แล้ว ความเข้าใจว่ามีอายตนะภายนอกย่อมดับลงด้วยเช่นกัน กล่าวคือ สรรพสิ่งล้วนว่างจากตัวรับรู้และเห็นทั้งสิ้น ที่รับรู้และเห็นนั้นเป็นเพียงปรากฏการณ์เกิดขึ้นโดยอาศัยเหตุปัจจัยเท่านั้น ดังนั้นเมื่อทุกสิ่งทุกอย่างถูกกำหนดจากอายตนะภายนอกที่รับรู้เห็นมาทำให้จิตใจลุ่มหลงสร้างวิภลัษณ์สัญญา คือ ความจำได้หมายรู้ที่ได้สัมผัสกับอายตนะภายนอก แล้วเกิดความรู้สึกในการแบ่งแยกระหว่างความพอใจและ

ความไม่พอใจ จึงเกิดความจำ สัญญาตัวนี้จะจดจำไว้อย่างต่อเนื่องจนสร้างความรู้สึกสุขและทุกข์ แล้วยึดติดกับความรู้สึกนั้นอย่างต่อเนื่องสืบไป เพราะความลุ่มหลงถูกสืบทอดกันมาอย่างไม่ขาดสาย จึงยึดติดสิ่งนั้นไว้ กลายเป็นทิวฏฐิวิปัสส คือ ความเห็นผิดไปจากความเป็นจริง เป็นบ่อเกิดของอกุศลกรรมเนื่องจากอาศัยสมมติบัญญัติ ทำให้จิตใจที่ลุ่มหลงเที่ยวแสวงหาความหมายของทั้งสองสิ่ง ทำให้หลงคิดหาคำตอบแล้วยึดติดสิ่งเหล่านั้นจนเกิดการสร้างกรรมที่ไม่ดีต่าง ๆ เมื่อสร้างกรรมย่อมทำให้จิตใจที่ลุ่มหลงได้รับความเดือดเนื้อร้อนใจจากการกระทำนั้นๆ เป็นผลจากความเศร้าหมองในจิตใจที่ได้สร้างรูปลักษณะไว้อย่างต่อเนื่อง แล้วหมุนเวียนเป็นวงล้อในสังสารนี้อีกยาวนาน

หลักธรรมเรื่องศูนยตาที่ปรากฏในคัมภีร์นี้กล่าวว่า ศูนยตา คือ สภาวะที่เป็นมัชฌิมนธรรม ความเป็นกลางระหว่างความมีอยู่และไม่มีอยู่ เป็นสรรพสิ่งที่ไม่เกิดจากการปรุงแต่ง พ้นจากสภาวะทั้งสองด้าน แต่มีใช้ขาดสูญ เป็นภาวะอันว่างจากตัวตนอันเที่ยงแท้ แนวคิดเรื่องความว่างของสรรพสิ่งที่ได้กล่าวสอนไว้ ก็เพื่อขจัดอุปาทานให้หมดสิ้นไป เมื่อได้รับการหยั่งรู้อย่างทั่วถึงแล้ว อุปาทานย่อมถูกทำลายให้หมดสิ้นหมายถึง ไม่มีทั้งตัวผู้รู้เห็น และก็ไม่มีทั้งสิ่งที่ถูกรู้และเห็น ทุกอย่างล้วนว่างจากความมีตัวตน ว่างจากการปรุงแต่ง เมื่อรู้เช่นนี้ย่อมหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวง จึงสอดคล้องกับคัมภีร์วิมลเกียรตินิเทศสูตรที่ได้กล่าวว่า เนื้อแท้ธรรมทั้งปวงเป็นศูนยตา ปราศจากผู้สวดย จึงปราศจากสิ่งที่พึงถือว่าเป็นเจ้าของได้ เพราะปราศจากสิ่งอันพึงยึดมั่น จึงไม่มีอุปาทาน ไม่มีการละอุปาทาน ไม่มีกิเลสกรรม ไม่มีการปฏิบัติเพื่อพ้นกิเลสกรรม

หลักตถตา คือ การกล่าวถึงการงดเว้นจากการใช้ความนึกคิดและตรรกะมากำหนดความ

หมายของศัพท์ว่า ตถตา เพราะยังกำหนดลักษณะ ก็ยังผิดพลาดไปจากความจริง การอธิบายหลักธรรมตถตาเป็นสิ่งที่พ้นจากวิมุตติบัญญัติ สิ่งทีพ้นจากวิมุตติบัญญัติไม่อาจสื่อออกมาได้ แต่หากต้องบัญญัติความหมายของตถตา การสื่อถึงตถตาธรรมเพื่ออธิบายให้มนุษย์เข้าใจได้ดีที่สุด ต้องสื่อออกมาด้วยการบอกวิธีหรือแนวทางปฏิบัติให้เขาเหล่านั้นได้ปฏิบัติเองจึงจะทำให้เขาเหล่านั้นรู้อย่างเห็นเองจึงสามารถเข้าใจถึงตถตาด้วยตนเอง เพราะทุกอย่างปราศจากผู้รู้และสิ่งที่ถูกรับรู้ แต่มนุษย์ผู้ยังไม่ตรัสรู้จึงไม่อาจเข้าใจได้ ความจำเป็นในการอธิบายตถตา จึงต้องอยู่ภายใต้ลักษณะสี่ประการ คือ 1) สภาวะเนื้อแท้ของตถตา 2) ลักษณะที่ยิ่งใหญ่ของตถตามีลักษณะของแสงสว่างแห่งมหาปรัชญา 3) อิทธิพลของตถตา ที่พระพุทธเจ้าเห็นว่าหมู่สัตว์ไม่มีความแตกต่างจากพระองค์เอง จึงแสดงตนออกมาในรูปของมหากรุณาช่วยเหลือหมู่สัตว์ด้วยการถ่ายทอดมาทางบารมีและการถ่ายทอดมาทางหลักศรียกาย และ 4) การแทรกซึมของตถตา ถือได้ว่าเป็นหน้าที่ของตถตา ตถตาธรรมจึงเป็นสิ่งที่มียู่แล้วในมนุษย์ทุกคน

สมตา คือ ความสัมพันธ์ระหว่างสถานะของสัมโพธิญาณและอัญญาณเป็นความสัมพันธ์ที่มีความเป็นสมตาคือมีความเป็นหนึ่งเดียวกัน ในแง่ของภาษาบัญญัตินั้นเป็นสิ่งที่ควรละและว่างเปล่าจากตัวตนที่จะยึดถือได้ เป็นสิ่งที่พ้นจากความเป็นคู่ ทั้งความเศร้าหมองและความไม่เศร้าหมองล้วนเป็นสิ่งที่ต้องละทิ้งสิ้น จึงจะพ้นจากธรรมคู่ จึงกล่าวได้ว่า ทั้งสองสิ่งนั้นได้อาศัยกันและกันจึงปรากฏอีกสิ่งหนึ่งขึ้นมา คือ สัมโพธิญาณได้อาศัยอัญญาณ สัมโพธิญาณจึงปรากฏ เพราะการมีกิเลสหรืออัญญาณเกิดขึ้นในจิตใจ จึงได้พบความบริสุทธิ์อย่างเช่น สัมโพธิญาณ ด้วยแรงผลักดันของอัญญาณที่

สร้างความทุกข์ขึ้นจึงทำให้มนุษย์รู้จักการบำเพ็ญเพียรเพื่อความหลุดพ้นจากอัญญาณนั้น เป็นการแสดงถึงหลัก ปฏิจจนสมุปบาท เพราะสิ่งนี้มีอีกสิ่งจึงมี และคัมภีร์นี้ได้สื่อให้เห็นว่า การปรากฏขึ้นของสัมโพธิญาณ จะไม่ได้มาด้วยการแสวงหา ยิ่งแสวงหากยิ่งห่างไกลจากความเป็นสัมโพธิญาณ แต่การตรัสรู้สัมโพธิญาณของมนุษย์นั้นจะได้มาด้วยการรู้และเห็นตามความเป็นจริงที่เกิดขึ้นเฉพาะหน้า และพิจารณาตามกฎไตรลักษณ์ให้เห็นถึงความว่างของขันธ

หลักนันทตา คือ ความแตกต่างกันระหว่างความบรรลुकับความไม่บรรลุ ความแตกต่างนี้จะเห็นได้ จากการเห็นของผู้ที่ยังไม่รู้แจ้งในสัมโพธิญาณหรือผู้ที่อยู่ในสภาวะอัญญาณ ย่อมมองเห็นทุกสิ่งแตกต่างกัน และมีความรู้สึกว่สิ่งที่รู้นั้นแตกต่างกันจริงๆ ต่างจากผู้ที่ได้บรรลุธรรมแล้ว แม้จะมองเห็นถึงความไม่แตกต่างของสิ่งนั้น แต่ท่านย่อมรู้และเข้าใจว่สิ่งนั้นๆ มันย่อมซ่อนความแตกต่างไว้ในตัวของมันเอง เช่น คนธรรมดาที่ยังไม่บรรลุ เห็นมะม่วงลูกหนึ่ง เดิมมันเป็นสีเขียว แต่เมื่อเวลาผ่านไปไม่นาน มันกลายเป็นสีเหลือง ความเห็นของคนที่ยังไม่บรรลุธรรมนี้จะยึดติดในความเขียวเหลืองนั้น ว่ามันเป็นคนละสีและแตกต่างกัน ซึ่งต่างจากผู้บรรลุแล้ว ย่อมมีมโนสการว่ นั้นเป็นเพียงโวหารเท่านั้น ความเขียวเหลืองไม่มีอยู่จริง ความเขียวก็ซ่อนอยู่ในความเหลืองและความเหลืองก็ซ่อนอยู่ในความเขียว มันเป็นเพียงสมมติบัญญัติเพื่อให้มนุษย์เข้าใจลักษณะ ให้เห็นถึงความแตกต่าง แต่เมื่อรู้ลักษณะนั้นแล้วควรมโนสการว่ สรรพสิ่งในสากลจักรวาลย่อมไร้ลักษณะ จึงขึ้นชื่อว่า เป็นผู้ที่ไม่เกี่ยวข้องด้วยโลกแล้ว แสงสว่างในจิตใจจึงปรากฏขึ้น

หลักสัมโพธิญาณในคัมภีร์นี้ได้สื่อให้เห็นรูปลักษณะแห่งสัมโพธิญาณไว้เป็นสองลักษณะ คือ รูปลักษณะแห่งสัมโพธิญาณดั้งเดิม และลักษณะเฉพาะ

ของเนื้อแท้แห่งสัมโพธิญาณ หลังจากนั้นจึงนำไปสู่กระบวนการกระตุ้นสัมโพธิญาณให้ปรากฏเป็นจริงด้วยการพิจารณาสภาวธรรม 4 ประการ คือ การเกิดขึ้น ทรงอยู่ แปรปรวน และแตกดับไป จะว่าไปแล้วสภาวธรรม 4 ประการนี้ ก็รวมลงในกฎไตรลักษณ์ ถึงแม้สภาวธรรมเหล่านี้จะมีอยู่โดยธรรมชาติของตัวมันเองและเกิดขึ้นกับสรรพสิ่ง สภาวธรรมเหล่านี้เมื่อเข้าอยู่ในปุถุชนได้กลายเป็น สัทธิธรรมปฏิรูป ปุถุชนไม่สามารถเข้าใจในสภาวะนี้ได้ เพราะถูกครอบงำด้วยอวิชชา หากมนุษย์ได้นำสิ่งเหล่านี้ไปพิจารณาด้วยการเจริญวิปัสสนา เห็นสภาวะการเกิดดับของทุกสิ่งแล้ว ละความยึดมั่น ถอดถอนตนเองจากความนึกคิดที่ลุ่มหลงเข้าสู่กระแสธารแห่งความเป็นจริง มนุษย์จึงชื่อว่าตื่นจากความฝัน เป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน โดยแท้

บารมีในคัมภีร์นี้ได้กล่าวถึงการบำเพ็ญเบื้องต้น มี 6 ประการ เช่นเดียวกับกับคัมภีร์เล่มอื่น พร้อมทั้งได้อธิบายถึงวิธีการบำเพ็ญบารมีไว้ด้วยกัน 3 ระดับ การบำเพ็ญเพื่อขจัดอกุศลมูล 3 อย่าง เช่น การบำเพ็ญทานบารมี ด้วยอามิสทานขจัดโลภะ ด้วยอภัยทานขจัดโทสะ และด้วยธรรมทานขจัดโมหะ ระดับขั้นการบำเพ็ญนี้ถือได้ว่า มีความสัมพันธ์กันกับคัมภีร์ธรรมสังเคราะห์ ลักษณะพิเศษในคัมภีร์มหายานศรัทธาโตปาทศาสตร์ได้อธิบายเน้นย้ำถึงวิธีการปฏิบัติเพิ่มเติมที่กล่าวถึงการปฏิบัติ 5 บารมี 6 คือ ในการบำเพ็ญบารมีข้อที่ 5 และ ข้อที่ 6 นั้นจะต้องบำเพ็ญคู่กันไปเสมอ ได้แก่ การปฏิบัติตามบารมีในข้อ ธานบารมีและปรัชญาบารมีนั้นไม่ให้แยกออกจากกัน โดยการปฏิบัติทีละขั้น แล้วทำควบคู่กันไป เพราะว่าการบำเพ็ญบารมีในสองขั้นนี้จะเป็นสิ่งที่เกื้อกูลการบำเพ็ญบารมีให้สมบูรณ์และเพียบพร้อม นอกจากนี้คัมภีร์ยังสื่อให้เห็นถึงการใช้ชื่อเรียกของบารมีข้อที่ 5 และ 6 ว่า การบำเพ็ญ

สมาธิและอนุปัสนา คือการทำสมาธิแล้วยกจิตสู่วิปัสสนาด้วยการตามสังเกตที่ชัดแจ้ง แทนคำว่า ธานบารมีและปรัชญาบารมี จึงอาจกล่าวได้ว่า คัมภีร์นี้ได้สื่อให้เห็นถึงการปฏิบัติบำเพ็ญบารมีที่ต้องเจริญทั้งสมาธิและวิปัสสนาควบคู่กันไปด้วยการลงมือปฏิบัติจริง เพราะเมื่อจิตสงบเป็นสมาธิมีจิตใจที่ตั้งมั่นดีแล้ว กุลบุตรควรน้อมใจใช้สติพิจารณาตามสังเกตรู้เท่าทันกิเลสและพิจารณาศูนยตาธรรมด้วยเช่นกัน จึงขึ้นชื่อว่า เป็นการบำเพ็ญบารมีที่สมบูรณ์ สรุปว่าคัมภีร์นี้ได้สื่อให้เห็นถึงการเจริญสมาธิเพื่อเป็นบาทฐานในการยกจิตขึ้นสู่วิปัสสนาเพื่อพิจารณาพระไตรลักษณ์ต่อไป ถือได้ว่าวิธีการบำเพ็ญบารมีในคัมภีร์นี้ ได้สื่อให้เห็นถึงแนวทางการปฏิบัติแห่งพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง

หลักธรรมเรื่องศรัทธาในคัมภีร์นี้ ได้สื่อถึงผู้ที่ตั้งใจอย่างเด็ดเดี่ยวเพื่อบรรลุสัมโพธิญาณด้วยความตั้งใจไว้อย่างมั่นคงในศรัทธาสี คือ 1) ศรัทธาในอันติมาตนะคือ ความศรัทธาในธรรมชาติของมนุษย์ทุกคนล้วนมีพุทธภาวะ ที่มีศักยภาพในการพัฒนาตนให้เข้าสู่ความหลุดพ้นได้ 2) ศรัทธาในพุทธคุณ คือ ศรัทธาในคุณสมบัติของพระพุทธเจ้า มีใจฝึกฝนในการสร้างคุณงามความดีเคารพบูชาพระพุทธเจ้าจึงเกิดแรงบันดาลใจในการแสวงหาสัพพัญญุตญาณ 3) ศรัทธาในธรรมคุณ คือ ศรัทธาในอันสงส์ของพระธรรมคำสั่งสอน ทำให้มีที่พึ่งทางจิตใจและพร้อมที่จะลงมือปฏิบัติตามบารมีธรรมเพื่อนำไปสู่การตรัสรู้ 4) ศรัทธาในสังฆคุณ จึงทำให้กุลบุตรเสาะแสวงหาคำแนะนำจากท่านเหล่านั้นหรือพระโพธิสัตว์ทั้งหลาย เพื่อการปฏิบัติที่ถูกต้องและไม่พบว่ามิคัมภีร์ใดได้แสดงหลักศรัทธาไว้อย่างเป็นระบบเช่นเดียวกันกับคัมภีร์เล่มนี้ อาจกล่าวได้ว่าคัมภีร์มหายานศรัทธาโตปาทศาสตร์ เป็นต้นแบบมูลฐานที่สร้างหลักศรัทธาพื้นฐานไว้นมหายาน

อย่างชัดเจนและเป็นลำดับขั้นอย่างสมบูรณ์ กล่าว คือ การเริ่มพิจารณาถึงตถาธรรมในตนเองเสียก่อน แล้วจึงสร้างศรัทธาในพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ เพื่อเป็นแรงบันดาลใจในการลงมือปฏิบัติตาม บารมีธรรม เกื้อกูลสรรพสัตว์ต่อไป ดังนั้น การที่เราจะทำอะไรก็ตาม จะสำเร็จได้สมประสงค์นั้น เราควรปลูกศรัทธาไว้ในใจเสียก่อน หากนักปฏิบัติท่านใด มีศรัทธาที่มั่นคงไม่หวั่นไหวแล้วไซ้ร ย่อมนำไปสู่ การปฏิบัติและจุดหมายปลายทางอย่างแน่นอน ดัง คำที่ปราชญ์ท่านกล่าวว่า “การมีศรัทธาก็เหมือนการ ปลูกพืชพันธุ์ไม้ลงในสวน ถ้าเราไม่หมั่นรดน้ำต้นไม้ก็ ไม่เจริญงอกงาม การดูแลรักษาต้นไม้ให้เจริญเติบโต ก็คือการมีศรัทธา” ต้นไม้จะเจริญเติบโตและงดงาม ก็ด้วยการรดน้ำพรวนดิน เฉกเช่นเดียวกับที่เราปลูก ศรัทธาไว้ในใจ ย่อมถึงซึ่งความสำเร็จอย่างแน่นอน

ปณิธาน คือ ความปรารถนาที่มั่นคงในการ ทำความดีและบำเพ็ญตนเพื่อบรรลุสัมโพธิญาณ มี 3 ระดับ คือ (1) การตั้งปณิธานในสัมโพธิญาณ ด้วยการบำเพ็ญศรัทธา จัดเป็นขั้นเริ่มต้นในการ ตั้งปณิธาน ด้วยการนำอุบายวิธีทั้งหลายมาขัดสี ธรรมชาติในวิถีทางต่างๆ เพื่อให้บริสุทธิ์ผ่องใส ในขั้นนี้ยังเป็นขั้นที่ไม่แน่นอนมีเจริญและเสื่อมตาม สถานการณ์ แต่สามารถพัฒนาให้เจริญขึ้นได้ด้วย การสมาทานศึกษาสิกขาบท 10 ประการ (2) การ ตั้งปณิธานในพระสัมโพธิญาณด้วยสัมมาทิฐิและ นานุपाทาน ขั้นนี้เป็นสิ่งที่พระโพธิสัตว์จะต้องมี ความเข้าใจอย่างลึกซึ้งในกฎแห่งตถตา ข้อนี้มีความลึกซึ้งกว่าประเภทแรก เป็นขั้นที่ต้องใช้ความ เพียรในการบำเพ็ญบารมีต่างๆ อย่างยิ่งยวดเพื่อเกื้อกูล ต่อสัตว์ทั้งปวง และ (3) การตั้งปณิธานในสัมโพธิ ญาณด้วยปัญญา ขั้นนี้เป็นลักษณะพิเศษของปณิธาน สามารถพิสูจน์ได้จากจิตใจอันละเอียดอ่อนสาม ประเภท คือ 1) จิตใจที่แท้จริง ประกอบพร้อมด้วย

ปัญญา 2) จิตใจที่สามารถประยุกต์ใช้อุบายวิธีต่างๆ เพื่อเกื้อกูลหมู่สัตว์ และ 3) จิตใจที่ตกอยู่ในอิทธิพล ของกรรมซึ่งปฏิบัติงานทำหน้าที่อยู่ในจิตได้สำนึก และพบว่า การกล่าวถึงปณิธานในคัมภีร์เล่มอื่นมี ความใกล้เคียงกันไม่มีเนื้อหาที่ห่างไกลกันมากนัก แต่ในคัมภีร์มหายานศรัทธาโรตปาตศาสตร์นั้นได้มีการ แบ่งระดับของการตั้งปณิธานไว้ได้ชัดเจนที่สุด

หลักโพธิสัตว์มรรคจรรยาในคัมภีร์นี้มีแนวทาง ในการบำเพ็ญคล้ายกันกับทุกคัมภีร์ แต่ในคัมภีร์ มหายนาศรัทธาโรตปาตศาสตร์ได้สื่อให้เห็นถึงแนวคิด พระโพธิสัตว์ ที่มาจากแรงผลักดันที่มีบทบาทมาจาก แนวคิดเรื่องอิทธิพลของตถตา คือ ทฤษฎีตรีกายของ พระพุทธเจ้า อาจกล่าวได้ว่าทฤษฎีตรีกายเป็นต้นกำเนิด แนวคิดที่เน้นเรื่องพระโพธิสัตว์จนได้รับความโดดเด่น ในฝ่ายมหายาน จากเดิมมีเพียงนิรมาณกายและ ธรรมกาย ต่อมาได้เพิ่มในส่วนของสังโฆคกายขึ้น เพื่อรองรับการมีอยู่ปรากฏอยู่และบทบาทหน้าที่ที่ สำคัญของพระโพธิสัตว์ที่สามารถเห็นและฟังธรรม จากพระพุทธเจ้าในรูปของสังโฆคกาย พร้อมด้วย ความศรัทธาที่จะช่วยเหลือสรรพสัตว์ให้พ้นจากทุกข์ ด้วยการแสดงทฤษฎีตรีกายในส่วนนี้ จึงมีบทบาท สำคัญที่ทำให้ฝ่ายมหายานตระหนักและเชิดชูความ เป็นพระโพธิสัตว์เป็นสำคัญ นอกจากนี้คัมภีร์ยัง สื่อให้เห็นอีกว่า พระโพธิสัตว์ที่มีโพธิจิตเกิดขึ้นเพื่อ ช่วยเหลือเกื้อกูลหมู่สัตว์ให้เข้าสู่พระนิพพาน พระ โพธิสัตว์จะต้องมีศูนยตาธรรม คือ ต้องมีความเข้าใจ และพิจารณาอยู่เสมอว่า ไม่มีสัตว์ บุคคล ตัวตน ให้ ช่วยเหลือ ถ้าว่าพระโพธิสัตว์องค์ใดยังเกิดมีความคิด เห็นเรื่อง “สัตว์” ปรากฏขึ้น ท่านเหล่านั้นก็ไม่ได้ ขึ้นชื่อว่าเป็น “โพธิสัตว์” ถึงแม้ว่าพระโพธิสัตว์ที่ ยังอยู่ในการเดินทางตามมรรคาของโพธิสัตว์จะมีความแตกต่างกันในเรื่องของภูมิธรรม 10 ประการ และมีความคิดแบบของคู่ประเภทอยู่บ้าง แต่ด้วย

จริยาปฏิบัติของท่านที่ตั้งมั่นต่อการโปรดยศพรพ สัตว์ให้พ้นทุกข์ ด้วยปณิธานอันแน่วแน่ ย่อมได้รับการพัฒนาถึงขั้นสูงสุดแล้วหลุดพ้นจากความคิดแบบ ของคู่ประเทภ มีควมเข้าใจในตถตถธรรมเจริญตาม มรรคแห่งโพธิจิตอย่างสมบูรณ์

การปฏิบัติบำเพ็ญในคัมภีร์นี้ ได้สื่อถึงการ ปฏิบัติที่จะต้องเจริญทั้งสมถะและวิปัสสนาไป พร้อมๆ กัน เพื่อเป็นการฝึกฝนวิธีการใช้มหากรุณา ในการสร้างกุศลสร้างประโยชน์เกื้อกูลต่อ สรรพสัตว์ การปฏิบัติตามธรรมวิธีนี้จึงเป็นมรรค ที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทัศนคติของเราไปสู่ระดับ ที่ว่าเราสามารถ ที่จะเริ่มต้นปฏิบัติตามมรรคแห่ง มหายาน ผลที่จะได้จากการปฏิบัติที่เป็นเบื้องต้น มี 2 อย่าง คือ (1) ความกระตือรือร้นที่จะไปสู่ เป้าหมายอันสูงส่งอันประเสริฐ คือ เป้าหมายแห่ง พุทธภาวะ และ (2) การหนีห่าง การหลีกเลี่ยงจากความผูกพันต่อสิ่งทั้งหลายในชีวิต และต่อวงจร สังสารวัฏทั้งหมด

แนวทางการส่งเสริมการปฏิบัติด้วยการเห็น คุณค่าของความศรัทธาที่ถูกต้องในมหายานคัมภีร์ นี้ได้สื่อให้เห็นถึงความศรัทธาที่ถูกต้องนั้นจะต้อง ประกอบไปด้วยปัญญา แม้ว่ากุลบุตรสามารถ ชักนำผู้อื่นให้สมาทานประพฤติในกุศลกรรมบถ 10 ประการก็ตาม ยังด้อยกว่าผู้ที่พิจารณาในหลัก ธรรมคำสอนด้วยสัมมาศรัทธาแล้วปฏิบัติตามอย่าง ถูกต้อง จึงได้ชื่อว่าเป็นผู้เดินทางตามมรรควิธีแห่ง มหายานอย่างสมบูรณ์ กล่าวคือ ตนต้องรู้แจ้งใน โพธิสัตว์ธรรมตามภูมิธรรมแล้วเลื่อนขึ้นไปจนถึง การหยั่งรู้ความเป็นหนึ่งในตถตถธรรม ดังนั้น สิ่ง ที่เคยได้ยินอยู่บ่อยครั้งจากบุคคลผู้ไม่รู้และไม่ได้ ศึกษาหาญาณอย่างแท้จริงมักกล่าวว่า “ตัวเองยัง ช่วยตนเองไม่ได้แล้วจะช่วยเหลือคนอื่นได้อย่างไร” จึง ไม่เป็นจริง เพราะการเกิดขึ้นแห่งโพธิจิตแล้วตั้ง

ปณิธานนั้นมีพลังของมหากรุณาเป็นสมุฏฐานใน การเกื้อกูลสรรพสัตว์ตามกำลังแห่งการเดินทาง ด้วยการสร้างบารมีธรรมตามเหตุปัจจัย แล้วบำเพ็ญ ภูมิธรรม 10 ประการ โพธิสัตว์ภูมิจึงเป็นเครื่องชี้วัด ความสำเร็จในความรู้แห่งธรรมที่แท้จริงตามมรรค มหายานและการให้ความสำคัญในการเดินทาง แห่งโพธิสัตว์จรยา เป็นแนวทางที่เป็นไปเพื่อสร้าง ประโยชน์สุขให้มวลมนุษยเพื่อชักนำพวกเขาเหล่านั้ ให้ได้พบสุขที่แท้จริง ด้วยมรรควิธีในคำสอนนี้ พระโพธิสัตว์ทั้งในอดีต ปัจจุบันและอนาคต ต่างก็ ยึดถือปฏิบัติตาม จึงได้บรรลุสัมโพธิญาณ และเสริม สร้างความสงบสุขในสังคม

คุณค่าที่มีต่อการขจัดอัญญาณ คือ คุณค่าที่ได้รับ จากการเรียนรู้เรื่องจิต กระบวนการทำงานของจิต ทำให้ เข้าใจลักษณะและกระบวนการเกิดขึ้นของอัญญาณ จึง ทำให้บุคคลผู้ศึกษารู้เท่าทันการเกิดดับ และสามารถเห็น ถึงจุดที่มันผสมกันอยู่ระหว่างจิตกับอัญญาณ ด้วยการ นำการปฏิบัติสมถะและวิปัสสนามาเป็นเครื่องมือ ในการบำเพ็ญเพื่อขจัดอัญญาณ โดยเริ่มจากขั้น สมถภาวนา พิจารณาถึงความไร้ตัวตน จนจิตสงบ เกิดตถตถสมาธิ มีความมั่นคงต่อสัมโพธิญาณ หลังจากนั้นจึงยกจิตขึ้นสู่วิปัสสนา ด้วยการตามสังเกต ความจริงที่ปรากฏเฉพาะหน้าอย่างแยกกายเมื่อรู้ทัน และเห็นตามความเป็นจริงตามไตรลักษณ์ ทำให้พบ ทางออกด้วยการขจัดอัญญาณ เมื่อใดที่รู้ทันอัญญาณ ย่อมดับลงไป ดังคำกล่าวขององสรภาณอนันมพจน์ ที่ กล่าวไว้ในบทสัมภาษณ์ความว่า “การเข้าถึงธรรมะ ของพระพุทธองค์เป็นการปฏิบัติธรรม ที่จะทำ ให้ จิตพ้นทุกข์ สิ่งที่สำคัญคือ ควรมีธรรมะประจำจิต ข้อใดข้อหนึ่ง คุณธรรมข้อนั้นจะช่วยพัฒนาจิตให้สูง ขึ้น ดังคำว่า ธรรมก็ต้องเข้าถึงธรรมด้วยจึงจะเป็น จิตที่มีธรรม จิตที่มีธรรมคือจิตที่ฝึกดีแล้ว ย่อมทำให้ เกิดสุขในที่สุด คือ การดับกิเลส”

คุณค่าที่มีต่อการเข้าถึงศูนยตา ทำให้ผู้ปฏิบัติบรรเทาตนเองจากความยึดติดผูกพัน คลายความคิดแบบแบ่งแยกระหว่างตนเองกับผู้อื่น สร้างความเข้าใจต่อธรรมชาติของสรรพสิ่งว่า ทุกสิ่งล้วนตกอยู่ภายใต้กฎแห่งไตรลักษณ์ ซึ่งคัมภีร์นี้ได้เน้นถึงการปฏิบัติทั้งสมถะและวิปัสสนา โดยการนำหลักสมถาและนันทตามาพิจารณาอย่างแยบคาย จึงสามารถเข้าถึงศูนยตาได้ ดังคำขององสรภณอนัมพจน์ที่ได้กล่าวไว้ในบทสัมภาษณ์มีความว่า “หลักศูนยตาเข้าถึงได้จากการพัฒนาจิตจนกระทั่งเกิดปัญหาระดับวิปัสสนา เป็นกระบวนการของจิตที่พัฒนาขึ้นตามระดับการฝึกฝน กระทั่งถึงสภาวะที่ว่างจากการปรุงแต่งของจิตที่ปราศจากความเศร้าหมองทั้งปวง สภาวะจิตที่ว่างจากกิเลส และการปรุงแต่งจึงเป็นศูนยตา” ตามหลักพระพุทธศาสนานับการพัฒนาจิตเป็นสำคัญ เมื่อใดที่จิตว่างจากการปรุงแต่งทุกอย่าง ย่อมนำไปสู่ความจริงสากล คลายความยึดถือตามที่ภูฏิของตนเอง ยอมรับความจริงที่อยู่ภายใต้กฎแห่งความสัมพันธ์ สร้างความเข้าใจในตนเองและผู้อื่น เกิดเมตตาธรรมละเอียดและสงเคราะห์เพื่อนมนุษย์อย่างไร้การแบ่งแยก ตลอดจนนำความสงบร่มเย็นมาสู่สังคมและสืบสานอายุพระพุทธศาสนาให้ยืนยงสถาพร

คุณค่าที่มีต่อการปฏิบัติตามโพธิสัตตมรรค ศรัทธา เป็นหลักธรรมคำสอนที่ให้คุณค่าต่อสังคมมาก เป็นการบริหารจัดการทรัพยากรมนุษย์ในสังคมไปสู่ความผาสุก ด้วยทางแห่งบารมี 6 และการตั้งปณิธาน 3 ในคัมภีร์ เป็นการสร้างความมั่นคงและความมุ่งมั่นที่ไม่สั่นคลอน ด้วยการเดินตามทางแห่งการสั่งสมบารมีธรรม เป็นไปเพื่อจุดประสงค์แห่งความเกื้อกูลประโยชน์ต่อมวลชนเป็นสำคัญ จึงเป็นคุณค่าที่มีต่อการปลูกฝังพรหมวิหาร 4 ตามหลักพระพุทธศาสนา ที่ผู้ใดได้ปฏิบัติตามมรรคานี้จะได้

รับคุณค่าด้วยการสร้างภูมิแห่งความเมตตากรุณา ต่อสรรพสัตว์ ส่งเสริมสาธารณจิตมีจิตสงเคราะห์ผู้อื่น เป็นต้นแบบแห่งการให้ที่แท้จริง และเมื่อเดินตามทางนี้ ย่อมเป็นหนทางนำไปสู่การบรรลุพุทธภาวะ ด้วยแนวทางการประพฤติปฏิบัติของพระโพธิสัตว์

คุณค่าที่มีต่อการเรียนรู้ศัพทศาสตร์ของมหายานในคัมภีร์ เป็นหลักการเรียนรู้ที่มีความโดดเด่นที่สุดในคัมภีร์ เป็นการสื่อให้เห็นคุณค่าต่อการเสริมสร้างความเข้าใจในแง่ของภาษา ด้วยการยกอุปมาอุปไมย การขยายความและแบ่งระดับชั้นภูมิของหลักธรรม จึงเป็นการสื่อความหมายทางภาษาอีกมิติหนึ่ง บุคคลจะมีความเข้าใจต่อหลักธรรมในคัมภีร์นี้ได้ จำเป็นต้องเรียนรู้ศัพทต่างๆ ที่คัมภีร์นำมาใช้ต่อการสื่อถึงภาษาที่รับรู้กันทั้งในระดับสมมติและระดับปรมัตถ์ การสื่อความหมายของหลักธรรมเหล่านี้จึงเป็นการเปิดประตูสู่ความเข้าใจต่อหลักธรรมของมหายานอย่างถูกต้อง ทั้งยังให้คุณค่าต่อการประยุกต์ใช้หลักธรรมมหายานในชีวิตประจำวัน คัมภีร์ได้สื่อให้เห็นถึงหลักธรรมเรื่องศรัทธาที่ประกอบด้วยปัญญา เรื่องกิเลสนิรณันที่มาร่วมกับอายตนะและไม่ประกอบกับอายตนะ ศูนยตา, ตถตา ในฐานะเป็นธรรมพื้นฐานของสรรพสิ่ง พร้อมทั้งสื่อถึงบุคคลที่จะเข้าถึงหลักธรรมเหล่านี้ได้ ต้องนำไปปฏิบัติตามด้วยการบำเพ็ญทั้งสมถะและวิปัสสนาควบคู่กันไปเพื่อพัฒนาจิตให้เข้าถึงความจริงสากล รู้ลึกถึงความเป็นหนึ่งเดียว ไม่ขัดแย้งกับธรรมชาติ

6. ข้อเสนอแนะ

6.1 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

จากการศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์มหายานศรัทธา ปาฬาศาสตร์ ผู้วิจัยมีความเห็นว่า มีประเด็นที่น่าสนใจในการเสนอแนะเชิงนโยบาย ดังต่อไปนี้

1. หน่วยงานพระพุทธศาสนาหายานควรเร่งมือในการจัดแปลคัมภีร์หรือเอกสารที่เป็นฉบับภาษาจีนมาสู่ภาษาไทย เพื่อเป็นกรอบต่อการศึกษาและนำหลักธรรมเหล่านั้นมาเผยแผ่ต่อศาสนิกชนอย่างเป็นรูปธรรม

2. สถาบันการศึกษาควรมีการรณรงค์การปลูกจิตสำนึกให้กับนักเรียนและนักศึกษาโดยการนำจรรยาของพระโพธิสัตว์ มาเป็นแนวทางแห่งการฝึกฝนและปลูกฝังจิตสาธารณะเพื่อนำไปสู่การสร้างประโยชน์ต่อส่วนรวม และการสร้างสายสัมพันธ์แห่งความเอื้ออาทร

6.2 ข้อเสนอแนะเชิงการวิจัย

จากการศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์มหายานศรัทธาปาทศาสตร์ผู้วิจัยมีความเห็นว่าจะมีประเด็นต่างๆ ที่ควรนำมาศึกษาค้นคว้าเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อข้อมูลทางวิชาการมากขึ้น ดังนี้

1. ศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมในคัมภีร์มุลมัธยมการิกศาสตร์
2. ศึกษาการประยุกต์ใช้โพธิสัตว์มรรคกับการดำเนินชีวิต
3. ศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์ของท่านอัสวโฆษ

บรรณานุกรม

1. ภาษาไทย

ข้อมูลปฐมภูมิ

อัสวโฆษ. (2535). *คัมภีร์มหายานศรัทธาปาทศาสตร์*. (กัมพล สิริมนินท์, ถอดความ). ปัตตานี: มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์วิทยาเขตปัตตานี.

มหาเถรสมาคม. (2549). *พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเนื่องในการจัดงานฉลองสิริราชสมบัติครบ 30 ปี พ.ศ. 2549*. (เล่มที่ 11, 12, 19). กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.

ข้อมูลทุติยภูมิ

1) หนังสือทั่วไป

ปีเตอร์เดลลา สันตินา. (2549). *ต้นไม้แห่งโพธิ์*. (สมหวัง แก้วสุฟอง, แปล). พิมพ์ครั้งที่ 1. เชียงใหม่: บริษัทบี เอส ดี การพิมพ์จำกัด.

เสถียร โพธิ์นันทะ. (2541). *ปรัชญามหายาน*. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

. (2543). *ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา*. พิมพ์ครั้งที่ 4. นครปฐม: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย.

เสฐียรพันธุ์รังษี. (2543). *พุทธศาสนาหายาน*. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สุภาพใจ